

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1996 metai

VILNIUS **pradai** 1997

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1996

VILNIUS 1996

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1996

VILNIUS 1997

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė komisija

Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:

Kražių 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-776-74-0

© Lietuvos istorijos institutas, 1997

IN MEMORIAM

JERZY OCHMAŃSKI
(1933 12 04 — 1996 06 15)

Netikėtai iš Poznanės atėjo liūdna žinia, kad ligoninėje, praėjus vos dviem savaitėms po sunkios operacijos, mirė įžymus Lenkijos istorikas, didis mūsų šalies bičiulis Jerzis Ochmańskis. O manė dar pagysias — su savo mokiniais, atėjusiais jo lankyti, kalbėjo apie jo sumanytą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją“.

Rodos, dar taip neseniai — 1958 m. rudenį — pirmą kartą su Juo susitikome Vilniuje, kai Jis porai mėnesių atvyko į Mokslų akademijos biblioteką rinkti medžiagos savo studijoms. Visi stebėjosi, kad jau tada Jis, niekad negyvenęs Lietuvoje, kalbėjo lietuviškai.

J. Ochmańskis gimė ir augo nedideliame Rudniko prie Sano upės mieste, Tarnobžego vaivadijoje. Čia baigė gimnaziją ir 1961 m. išvyko studijuoti į Poznanės universiteto Filosofijos-istorijos fakultetą. Kai 1953 m. atėjo į profesoriaus Henriko Łowmiańskio seminarą, nė pats nenujautė, kad visam gyvenimui pasirinks tyrinėti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją. Kartu ėmė mokytis lietuvių kalbos, susipažino su įžymiuoju filologu lituanistu Janu Otrębskiu. 1955 m. apgynė magistro darbą „*Kobrinio valstybinio valsčiaus raida XVI amžiuje*“. Baigęs universitetą, liko jame adjunktu, vėliau įveikęs visas pakopas ligi profesoriaus.

Ieškodamas disertacijos objekto, rašė apie LDK miestų ekonominį modelį, apie valstybės gynybos nuo Krymo totorių organizavimą. Tačiau 1960 m. humanitarinių mokslų disertaciją apgynė visiškai kita tema ir pagal ją netrukus paskelbė knygą „*Powstanie i rozwój latyfundiów biskupstwa wileńskiego 1387—1550*“ („Vilniaus vyskupijos latifundijos atsiradimas ir raida 1387—1550 m.“, Poznanė, 1963). Beje, prie šios temos grįžo dar ne kartą: po 10 metų parengė ir naują leidinį „*Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie*“ („Vilniaus vyskupija viduramžiais. Sandara ir aprūpinimas“, Poznanė, 1972).

H. Łowmiańskiego skatinamas, J. Ochmański siekė giliau pažinti keletą šimtmečių Lietuvos istoriją. Mokėdamas lietuviškai, be jokio vargo ėmėsi temos „*Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku (do 1890 r.)*“ („Lietuvių tautinis-kultūrinis judėjimas XIX a. (iki 1890 m.)“ ir 1965 m. Balstogėje išleido atskira knyga. Ji pastūmėjo ir Lietuvos istorikus imtis panašių, ligi tol sovietų valdžios netoleruojamų darbų. Po to J. Ochmański parašė apibendrinamąjį kursą „*Historia Litwy*“ („Lietuvos istorija“), kuris susilaukė net trijų leidimų (1967, 1982 ir 1990 m.). Tai buvo pirmoji šiuolaikinio mokslo lygį atitinkanti Lietuvos istorija lenkų kalba. Be to, savo mažiau ideologinės konjunktūros sukaustyta koncepcija pralenkė sovietines „Lietuvos istorijas“ ir dėl to pelnė *librorum prohibitorum* likimą — vos atvežta į Vilniaus „Draugystės“ knygyną ši knyga buvo uždrausta pardavinėti ir, rodos, sunaikinta.

J. Ochmański parašė daug vertingų Lietuvos istorijos tyrinėjimų nuo seniausių istorinių laikų ligi pat XX a. pirmųjų dešimtmečių. Antai 1980 m. Čikagos lietuvių leidinyje „Rytų Lietuva“ paskelbė studiją „*Lietuvių etninė siena Rytuose nuo padermių epochos ligi XVI a.*“ (1981 m. Poznanėje išleista atskira knyga). Plataus atgarsio historiografijoje susilaukė jo originalus straipsnis apie Mykolą Lietuvį, traktato „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“ autorių. Jis įrodė, kad Mykolo Lietuvosio slapyvardžiu dengėsi Maišiagalos bajoras, didžiojo kunigaikščio kanceliarijos sekretorius, LDK pasiuntinys Maskvoje ir Kryme Venclovas Mikalojaitis. J. Ochmański keletą savo nedidelės apimties darbų sujungė į knygą „*Dawna Litwa*“ (Olštinas, 1986). Lietuviškai ji pasirodė Vilniuje 1996 m. „*Senosios Lietuvos*“ pavadinimu. 1986 m. išėjo Jo sudarytas vertingas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto privilegijų rinkinys „*Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lituaniae 1386—1430*“ (Varšuva—Poznanė), papildydamas plačiai žinomą A. Prochaskos publikaciją „*Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae*“ (Krokuva, 1882).

J. Ochmański mokslinis palikimas, surašytas Jo darbų bibliografijoje (K. Pietkiewicz, *Bibliografia prac Jerzego Ochmańskiego do 1993 roku, Litwa i jej sąsiedzi od XII do XX wieku*, Poznań, 1994, p. 11—27; knyga skirta Jo 60-mečio jubiliejui), sudaro daugiau kaip pustrečio šimto knygų, straipsnių ir publikacijų, tarp jų daug lietuvių autorių darbų recenzijų.

J. Ochmański buvo vienas įžymiausių Poznanės lituanistų mokyklos atstovų. Jis daug prisidėjo prie prof. H. Łowmiański pradėto darbo plėtojimo ir jo sėkmės. 1969—1971 m. buvo Filosofijos-istorijos fakulteto dekanu, vėliau porą metų — Poznanės Adomo Mickevičiaus universiteto Istorijos instituto vicedirektoriumi. Prof. H. Łowmiańskiui pasitraukus į pensiją, 25 metus vadovavo Rytų Europos istorijos katedrai. J. Ochmański paliko nemažai savo mokinių, kurie Lenkijoje vaisingai tęsia Lietuvos istorijos tyrinėjimus.

Laidotuvių dieną — birželio 24-ąją — prie Jo karsto A. Mickevičiaus universiteto aulos vestibulyje buvo perskaityta ir mūsų, Lietuvos istorijos instituto, teleg-

rama, kurios žodžiai atitinka mūsų mintis: „Mus paliko pasaulinio masto Tyrinėtojas, Jam Lietuvos istorija buvo ne tik mokslinių interesų objektas, bet ir didžioji gyvenimo aistra. Su giliu liūdesiu atsisveikiname su Mokslo Bičiuliu, be kurio darbų negalima įsivaizduoti Lenkijos lituanistikos“.

Vytautas Merkusys

STASYS ABRAMAUSKAS
(1927 10 16 — 1996 10 28)

1996 m. spalio 28 d. mirė įžymus pedagogas, architektūros istorijos ir teorijos specialistas, architektūros mokslų daktaras, docentas Stasys Abramauskas. Velionis gimė 1927 m. spalio 16 d. Lydos aps., Varenavo vls., Nevaišių kaime. Tėvai Antanina ir Stanislovas Abramauskai augino tris sūnus ir dukrą. Vaikai, tėvų skatinami, siekė mokslo, šviesos. Tėvas Stanislovas buvo išrinktas Nevaišių kaimo seniūnu, vadovavo lietuvių Šv. Kazimiero draugijos skyriui, rūpinosi savo kaimo žmonių švietimu. Tėvo pastangomis Nevaišių k. 1930 m. buvo pastatytas Vytauto Didžiojo garbės kryžius su lietuviška simbolika. Lenkų administracija įsakė kryžių nugriauti. Žmonės nepakluso. Po to lenkų policija slapta nakties metu kryžių nupjovė.

Velionio Stasio Abramausko du proseneliai, Jurgis ir Jonas Abramauskai, 1863 m. kovėsi su caro kariuomene ties Dubičiais (Varėnos r.). Mūšyje Jurgis žuvo, palaidotas palei Dubičių bažnyčią kartu su kitais sukilėliais.

Nevaišių k. apylinkėje praeityje buvo ir daugiau lietuviškų kaimų: Balsiai, Bajorai, Bastūnai, Žusinai ir kt.

Taigi velionis Stasys Abramauskas buvo Vilnijos žemės sūnus, sukaupęs savyje ištvermingos ir narsios giminės tradicijas. Jis visą savo gyvenimą išliko nenutolęs nuo Rytų Lietuvos problemų.

Stasį Abramauską aplenkė šio šimtmečio negandos, išblaškusios daugumą jo amžininkų po įvairius pasaulio kraštus. 1938 m. lenkų okupuotame Vilniuje jis baigė lietuvišką pradžios mokyklą, po to konkurso keliu buvo priimtas į Vytauto Didžiojo gimnaziją. Mokydamasis gyveno Kęstučio bendrabutyje, Žvėryne. Gimnazijoje mokėsi labai gerai. Matyt, dėl savo žinių, apsiskaitymo jau mokykloje draugų vadintas Filosofu.

1944 m. įstojo į Kauno valstybinio universiteto Statybos fakulteto Architektūros skyrių. Studijas baigė 1950 m., įgydamas inžinieriaus architekto specialybę. Diplominio darbo tema „Kauno senamiesčio rekonstrukcija“ (vadovas Vladimiras Zubovas).

Po studijų S. Abramauskas paliekamas dirbti Architektūros įvado katedroje asistentu. 1950 m. pabaigoje panaikinus Kauno valstybinį universitetą, Architektūros

fakultetas prijungiamas prie naujai įkurto Kauno politechnikos instituto. 1952 m. S. Abramauskas jau šio instituto Statybos fakulteto Architektūros katedros vyr. dėstytojas. Visas tolesnis S. Abramausko gyvenimas buvo susietas su pedagogine veikla, architektūros istorijos žinių nuolatiniu gilinimu, jų perteikimu būsimiesiems architektams. Be visuotinės architektūros problemų, jis studijuoja ir Lietuvos architektūros istoriją, bendrauja su restauratoriais. Disertacijai pasirenka temą „Mūro statybos vystymasis Lietuvoje XIII—XVI amžiuje“. Disertacijos mokslinis vadovas buvo vokiečių architektūros istorikas Ludwigas Heinrichas Mauritis. Ruošdamas disertaciją, S. Abramauskas 1961—1962 m. specializavosi Maskvos centriniame architektūros istorijos ir teorijos mokslinio tyrimo institute. Disertaciją apgynė 1965 metais. Tais pačiais metais stažavosi Liubljanos universiteto Architektūros fakultete — studijavo romėnų antikos archeologiją pas prof. Tino Kurentą. 1968 m. S. Abramauskui patvirtintas docento pedagoginis vardas. Vėliau aukštesniausias specializacijos studijas gilino Vokietijoje: 1974 m. — Veimaro Bauhauzo architektūros mokyklos Architektūros istorijos katedroje pas prof. Aristianą Schedlichą (XIX—XX a. architektūra) ir Greifswaldo universiteto Tarptautiniame menotyros institute pas prof. Nikolai Zaskę (romanika ir gotika). 1980 m. specializavosi Torūnės ir Varšuvos universitetuose. Torūnėje stažavosi pas prof. Jerzį Fryczą.

1969 m. įkūrus Vilniaus inžinerinį statybos institutą, S. Abramauskas iš Kauno persikėlė gyventi į Vilnių, pradėjo dirbti šio instituto Architektūros fakultete. Be tiesioginių pareigų, dirbo ir antraeilininku: 1963—1969 m. — dėstytoju Valstybinio dailės instituto Kauno fakultete, 1988—1996 m. — docentu Vilniaus universiteto Istorijos fakultete. 1993 m. po nostrifikacijos jam suteiktas humanitarinių mokslų daktaro laipsnis.

S. Abramauskas paskelbė keliasdešimt publikacijų ir straipsnių lietuvių, lenkų, rusų ir vokiečių kalbomis, daugybę straipsnių enciklopedijose, apie 200 populiarių mokslinių rašinių. Yra dviejų monografijų bendraautoris. Buvo daugelio konferencijų dalyvis, jų organizatorius, taip pat dviejų Tarptautinės architektų sąjungos pasaulinių kongresų (V ir VII) dalyvis. Be anksčiau išvardintų svetimų kalbų, gerai mokėjo gudų kalbą.

S. Abramauskas buvo disertacinių darbų apie Trakų ir Vilniaus pilių architektūros raidą mokslinis vadovas, glaudžiai bendradarbiavo su restauratoriais, paminklo-saugininkais. Sukaukęs nemažai teorinių žinių, mielai dalydavosi jomis su restauratoriais, padėdavo jiems spręsti architektūros paminklų datavimo klausimus. Grįždamas iš konferencijų ar stažuotčių užsienyje, parveždavo naujų duomenų apie mūsų kultūrinį palikimą. Pavyzdžiui, Lenkijoje jis išsiaiškino, kad XV a. pradžioje keliau- vęs po Lietuvą flamandas Gillbert de Lannoy aprašydamas Vilniaus Katedros išorę, teigė, kad jos architektūra buvusi artima Fromborko (Frauenburgo) katedrai.

S. Abramauskas turėjo savo nuomonę ir apie Gardino ankstyvųjų mūrinių pastatų liekanų datavimą. Vadinamąją Gardino pilies aukštutinę koplyčią jis skyrė XIII a. viduriui, t.y. Mindaugo krikšto laikotarpiui. Apskritai jis nuolat domėjosi Lietuvos architektūros istorijos problemomis, naujais atradimais Vilniuje. Turėdamas tarptautinio masto autoritetą, net sovietmečiu lankydavosi užsieniuose, ten skaitydamas paskaitas supažindindavo mokslininkus su naujaisiais Lietuvos restauratorių radiniais.

S. Abramauskas neretai buvo kviečiamas architektūros paminklų restauravimo—konservavimo projektų konsultantu, ekspertu, recenzentu. Baigęs studijas keletą metų ir pats buvo įsijungęs į projektavimo darbus. Iki 1955 m. dalyvavo projektuojant įvairias gyvenvietes, 1952 m. parengė Kretingos miesto centro projekto variantą. Nuo 1993 m. buvo Vilniaus pilių mokslinės tarybos narys.

1977 m. S. Abramauskui jo 50-ties metų sukakties proga buvo suteiktas Lietuvos nusipelnusio architekto garbės vardas. Velionis buvo aktyvus Architektų sąjungos narys, buvo renkamas Architektų sąjungos Kauno skyriaus pirmininku.

Per savo pedagoginės veiklos 46 metus doc. S. Abramauskas su meile ir atsidavimu, didele erudicija rengė Lietuvai architektus, menotyrininkus ir kitus specialistus, kuriems reikėjo architektūros istorijos ir teorijos žinių. Studentai jį labai mylėjo. Buvo nepakeičiamas mokslinių pažintinių ekskursijų vadovas po Vilnių, Vilnijos žemę, lankant istorinius objektus dabartinėje Baltarusijoje ar kryžiuočių ordino architektūros statinių liekanas Karaliaučiaus krašte.

Gerai mokėdamas lenkų kalbą, žinodamas Lietuvos ir Lenkijos bendrabūvio istoriją bei Vilniaus problemas, S. Abramauskas polemikoje su Vilnijos bei Lenkijos lenkais buvo nepralenkiamas oponentas. Jo jaunystės metų bičiulis Antanas Suraučius savo atsiminimuose teigia, kad „Stasys Abramauskas buvo stiprus disputantas, pergalingas ginčiuose su lenkais. Jam padėdavo logika, rami kalba, įtaigus dėstymas bei psichologinis partnerio pažinimas“. Jis nuginkluodavo „sunkius pokalbininkus, kurie mažiau „kaustytus“ lietuvius dažniausiai įveikdavo demagogija, puikavimusi savo didybėmis, neretai — kandžia pašaipą...“ Toks buvo Stasys Abramauskas, tokio vilniečio kovotojo netekome.

Būdamas Vilnijos žemės sūnus, aktyviai reiškėsi „Vilnijos“ draugijos veikloje, rūpinosi lietuvybės atgaivinimu Rytų Lietuvoje.

Talentingą pedagogą, garbingą Vilnijos sūnų, taurų žmogų bei Lietuvos pilietį, palikusį ryškų pėdsaką Lietuvos kultūroje, su meile ir dėkingumu nuolat prisimins Jo buvę studentai, mokiniai, visi kam teko Jį pažinti, su Juo bendrauti.

Velionio Stasio Abramausko palaukus amžinam poilsiui priglaudė Antakalnio kapinių žemė.

Napoleonas Kitkauskas